

**STORTINGETS
KONTROLLUTVALG**
FOR ETTERRETNINGS-, OVERVÅKINGS-
OG SIKKERHETSTJENESTE

1996
2021

**25 ÅR MED PARLAMENTARISK KONTROLL
AV HEMMELIGE TJENESTER**

Innhold

EOS-UTVALGET 25 ÅR	3
Et 25 år gammelt vellykket oppgjør med de hemmelige tjenestene Harald Stanghelle	4
25 år som EOS-kontrollør Svein Grønnern	7
Om tillit, innsyn og utvalgets forhold til Stortinget Eldbjørg Løwer	10
Gratulasjonshilsen fra etterretningstjenestene Tom Rykken og Roger Berg	12
EOS-utvalgets virksomhet i et kritisk og sammenliknende perspektiv Ingvild Bruce	14
Tillitsforvalteren Jette Christensen	17
Utvalget våren 2021	19
Tidligere utvalgsledere og utvalgsmedlemmer	19

EOS-UTVALGET 25 ÅR

Stortinget oppnevnte det første EOS-utvalget 26. mars 1996. Senere samme vår hadde utvalget sitt første møte. Våren 2021 er det således 25 år siden EOS-utvalget ble opprettet. Forspillet var en mangeårig diskusjon både om de hemmelige tjenestenes virksomhet i Norge, samt hvordan disse tjenestene skulle kontrolleres. Flere modeller hadde vært foreslått og drøftet i årenes løp, men i juni 1993 besluttet Stortinget å styrke den parlamentariske kontrollen ved selv å opprette et kontrollutvalg som skulle føre kontroll ikke bare med overvåkings- og sikkerhetstjenesten, men også med den militære etterretningstjeneste.

Deretter ble en bredt sammensatt politisk og faglig kommisjon oppnevnt – med Arne Skauge som leder. De leverte sine forslag i 1994. Etter Stortingets behandling og lovvedtak fikk Norge en ny kontrollmodell for de hemmelige tjenester. Viktige elementer var:

- Rapportering til nasjonalforsamlingen
- Ett kontrollutvalg for alle tjenestene
- For første gang fikk også den militære etterretningstjenesten en kontrollordning
- Bredt politisk (etter hvert også faglig) sammensatt

Kontroll med de hemmelige tjenester var ikke nytt, hverken i Norge eller i andre land, men flere elementer i den norske kontrollmodellen var et klart nybrottsarbeid.

I denne pamfletten har EOS-utvalget ønsket å samle noen erfaringer og betraktninger fra disse første 25 kontrollårene.

Jeg vil på vegne av utvalget takke bidragsyterne til denne jubileumspamfletten. Vi er glade for de gode perspektivene fra skribentene, som har bakgrunn fra utvalget, tjenestene, Stortinget eller har fulgt oss utenfra i mange år.

Svein Grønnern
Leder av EOS-utvalget

Et 25 år gammelt vellykket oppgjør med de hemmelige tjenestene

Harald Stanghelle

Kommentator

Det finnes ingen institusjon i det norske samfunn det fortelles flere røverhistorier om enn de hemmelige tjenestene. Det finnes heller ingen som omslutes av flere myter. Halvkvedede viser og brokker av en sammensatt virkelighet har gode vekstvilkår rundt en verden der hemmelighet er en nødvendighet og taushet en dyd.

Slik vil det nok alltid være. I alle fall til en viss grad. Vår egen nære historie viser at tilliten til de hemmelige tjenestene ikke er statisk. Den har vært i sterk endring og er et eksempel på at utbredt mistillit kan snu til allmenn tillit.

Nøkkelen til dette stemningsskiftet er vilje til oppgjør og et troverdig kontrollregime.

Diskusjonen rundt de hemmelige tjenestene er ikke ny. 60-tallets forsøk på oppgjør i form av Mellbye-utvalget¹ og det første kontrollorgan for overvåkingstjenesten, kan være nyttige stikkord for å minne om dette. Men det var utover 80-tallet og inn i 90-årene at de mange avsløringene viste frem hemmelige tjenester som åpenbart hadde misbrukt sin makt.

Gravende journalister var «kontrollører» på 80- og 90-tallet

Mye av det som ble «avslørt» holdt ikke vann i møtet med krav til dokumentasjon og grundige undersøkelser. Det var likevel mer enn nok igjen til at det politiske Norge reagerte. Også fordi det misbruket som ble dokumentert uten unntak kom fra gravende journalister, og ikke fra kontrollører og kontrollutvalg som burde oppdaget og korrigert

hemmelige tjenester på ville veier.

Resultatet ble at Stortinget i 1994 nedsatte Lund-kommisjonen som to år senere kom med sin knusende dom over Politiets overvåkingstjenestes praksis gjennom store deler av den kalde krigen.

Så er det et interessant sidespor å reflektere over at det nettopp var på 90-tallet dette store oppgjøret kom. Den kalde krigen var over. Uhyggen hadde fortapt seg. Det samme hadde mye av troen på de hemmelige tjenestenes tvingende nødvendighet. Samtidig var dette tiåret plassert mellom den kalde krigens slutt og et 11. september 2001 som gav ny mening til både overvåking og etterretning. Terrorangrepet mot New York og Washington skapte igjen et samfunnsklimate som revitaliserte troen på de hemmelige tjenestene betydning for samfunnets sikkerhet.

Men det var altså like før denne nye æraen i de hemmelige tjenesters historie at Lund-kommisjonen rystet Norge med sine avsløringer av politisk registrering og systematisk misbruk av den makt som er tildelt den skjulte verden. Og da EOS-utvalget ble etablert, var det som et ledd i dette oppgjøret.

Det var i erkjennelse av at de etablerte kontrollordningene hadde feilet at et nytt organ så dagens lys. Et utvalg som på flere måter skilte seg markert fra tidligere forsøk på kontrollordninger. Først og fremst fordi det nå var Stortinget selv som overtok regjeringens kontrollrolle. Dernest fordi det nye utvalget omfattet mer enn bare overvåkingstjenesten. Og så fordi sammensetningen også gav rom for

representanter fra politiske retninger med tradisjon for å være skeptisk til de hemmelige tjenestene.

25 år senere kan det slås fast at summen av dette viste seg å være et lykkekast for å gjenetablere tiltroen til at de hemmelige tjenestene var under demokratisk kontroll. Ikke fordi vi naivt må tro at alt tjenestene gjør blir observert og vurdert av kontrollørene. Men fordi EOS-utvalgets praksis har vist at man slår ned på det man finner av uregelmessigheter og regelbrudd. Og det uten tanke på å skyve slikt under teppet av hensyn til tjenestenes «gode» navn og rykte. Eller fordi det er politisk opportunt, slik vi tidligere hadde sett.

Utvalget må ha fritt innsyn

I et slikt perspektiv har et mer robust og aktivt kontrollorgan gjort det hemmelige Norge en stor tjeneste. Det er blitt en helt annen arbeidsro rundt dem, men ikke minst: Den allmenne tilliten er blitt kraftig styrket. En tillit som tåler de overtramp og skandaletilløp som fra tid til annen dukker opp. Disse blir ikke som tidligere utlagt som en systematisk subkultur med udemokratiske trekk, men mer som hendelige uhell i en bransje der gråsonene er mange og det politiske terrenget er skiftende.

En slik tillit er avgjørende. Og nøkkelen er at vi tror på at kontrollen er ærlig og effektiv. Det betyr også at EOS-utvalget må ha en fri adgang til hemmelighetene. Det lukkede Norge må stole på dem Stortinget har gitt tillit til å kikke dem i kortene på folkets vegne.

Dette siste er ikke så selvsagt som mange vil tro. I både den nasjonale og internasjonale historien om de hemmelige tjenestene er det utallige eksempler på at følsomme saker og operasjoner er forsøkt skjult for alt som måtte smake av kontroll. Grunnene til dette kan variere, men grunntonen er forbausende lik: Man vil gjøre det på sin egen måte uten ubehagelige prinsipper å forholde seg til. I noen tilfeller også fordi man ikke stoler på kontrollørene.

Da EOS-utvalget «gikk til åpen kamp» mot regjeringen

Et interessant eksempel på dette siste tilhører en av de mest markante episodene i EOS-utvalgets historie. Det fant sted våren 2017 da en av Solberg-regjeringenes mange justisministre foreslo en lovendring som ville innebære en innsnevring av muligheten for demokratisk kontroll med Politiets sikkerhetstjeneste (PST). Det gjaldt et så sentralt kontrollområde som såkalt «kildeføring». Et like viktig som diskutabelt område som i gitte situasjoner kan være en invitasjon til misbruk.

Etter at Justisdepartementet fremmet sitt lovfor-slag reagerte EOS-utvalgets leder, Eldbjørg Løwer, i full offentlighet. Forslaget «er et skritt tilbake for den demokratiske kontrollen av PST, som står og faller med innsynsretten», skrev hun i en kronikk i Aftenposten.² Den er historisk. For aldri tidligere har en folkevalgt kontrollør av det hemmelige Norge gått til åpen kamp mot en regjeringens forsøk på å legge hindringer i veien for Stortingets eget kontrollorgan.

I debatten om dette ble det slått fast at EOS-utvalgets kontrollmulighet står og faller med innsynsretten. Den er ikke bare en forutsetning for den faktiske gjennomføring av kontrollen, men også for borgernes tillit til at EOS-utvalgets kontroll er reell og uavhengig.

«Ethvert innhugg i EOS-utvalgets innsynsrett i PST vil kunne reise spørsmål om ikke uretten legges i den skuffen EOS-utvalget ikke kan åpne, i tillegg til skuffens størrelse. Et videre spørsmål er om begrensninger i innsynet på ett område, kan bane vei for forslag om innsnevring på flere områder.», skrev Eldbjørg Løwer sterkt og presist.

Hun tok et oppgjør på vegne av tilliten til at EOS-utvalget var i stand til å gjøre jobben sin. Slik tok hun også et verdifullt oppgjør på vegne av en demokratisk kontroll med de hemmelige tjenestene. For det hele hviler på erkjennelsen av at vi må tåle at EOS-tjenestene må kunne arbeide i det skjulte for å løse sitt samfunnsoppdrag. ▶

1 Innstillingen om den forebyggende sikkerhetstjeneste avgitt 12. mai 1967 – Mellbye-utvalget

2 <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/azk6A/eos-utvalgets-kontroll-med-pst-svekkes-eldbjoerg-loewer> – 10. mai 2017

Men for å kompensere for dette må de lukkede tjenestene selv tåle et EOS-utvalg som har fullt innsyn på vegne av borgerne.

«EOS-utvalget er ingen garantist for at EOS-tjenestene ikke begår feil eller at alle feil oppdages. Det EOS-utvalget kan garantere er at det kan lete nær sagt overalt. Det bør det kunne fortsette med.», konkluderte Eldbjørg Løwer.

Konklusjonen står seg fortsatt. Også fordi denne holdningen er selve grunnlaget for den tillit som EOS-utvalget har bygget opp gjennom sine første 25 år. En tillit som har smittet over på de hemmelige tjenestene og gjort dem godt. Også om de ikke alltid skjønner det selv.

Kontrollen krever ressurser og nytenking

En skarp, kunnskapsbasert og tillitvekkende kontroll er ikke bare nødvendig, den er også avgjørende for en demokratisk styring av det hemmelige Norge. Det krever ressurser og nytenkning. Ikke minst i en tid da metodebruk og digitale muligheter er i rivende utvikling. Kontrollører som er akterutseilt på disse områdene er det verste som kan skje. Da tror man gjerne å utøve kontroll mens den i realiteten bare er illusorisk. De hemmelige tjenestenes historie viser frem mange eksempler på slikt – til skrekk og advarsel.

Det får være malurten i jubileumsbegeret. For ikke bare trenger vi EOS-utvalget, det kan også slå fast at en uavhengig demokratisk kontroll med de hemmelige tjenestene er viktigere enn noen gang. Ikke minst med det fremtidsbildet vi mer enn aner på den lukkede verdens område.

25 år som EOS-kontrollør

Svein Grønnern

Medlem av EOS-utvalget siden det andre møtet til utvalget i 1996, nestleder fra 1997 til 2019, og leder av utvalget fra juli 2019.

Det tok svært kort tid etter at EOS-utvalget startet opp før vi fikk en høydramatisk sak på bordet.

I mai 1996 skrev Dagbladet at Berge Fures mappe hadde økt i omfang mens han var medlem av Lund-kommisjonen. EOS-utvalget undersøkte dette ved første mulige inspeksjon hos Politiets Overvåkingstjeneste (POT) noen uker etterpå. Dette førte til at vi i desember avga en særskilt melding til Stortinget med kritikk av POTs henvendelse til tysk tjeneste for å be om informasjon om hva som måtte stå om Berge Furre i Stasi-arkivene. I henvendelsen fra POT sto det eksplisitt at Furre var medlem av Lund-kommisjonen. Utvalget uttrykte sterk kritikk over at POT også hadde spurt tyske myndigheter om hva Lund-kommisjonen hadde funnet ut da den hadde undersøkt hva Stasi-arkivene hadde inneholdt.

Meldingen utløste en politisk eksplosjon. I løpet av få dager avgikk en statsråd, en POT-sjef og en ekspedisjonssjef i Justisdepartementet.

Voldsomme reaksjoner

Hvorfor ble reaksjonene så voldsomme? Det var nemlig ingen unison oppslutning fra ulike juridiske miljøer om de juridiske vurderinger som EOS-utvalgets særskilte melding inneholdt. De sterke reaksjonene må sees i sammenheng med at forhold rundt de hemmelige tjenester hadde vært en svært brennbar sak i norsk politikk i flere tiår. Dernest hadde man her en sak der de som tilsyne-

latende ble gransket, POT, satte i gang en gransking av granskerne som igjen var oppnevnt av Stortinget. Daværende statsminister Thorbjørn Jagland sier det slik i sine memoarer¹:

«Av dokumentene gikk det klart fram at vi sto overfor en sak som rokket ved maktfordelingen mellom statsorganene. Overvåkingspolitiet, som i dette tilfelle skulle granskes av Stortinget, kunne ikke sette i gang en gransking av den kommisjonen som Stortinget hadde oppnevnt. Den politiske ledelsen i Justisdepartementet hadde ikke gjort noe for å stanse det. Saken var en konstitusjonell skandale.»

I april 1997 kom riksadvokaten med sin gjennomgang av Furre-saken:

«Etter en samlet vurdering er riksadvokaten kommet til at det ikke var «rimelig grunn» til å etterforske Berge Furre i 1995, og at denne etterforskning var uskjønnsom på det grunnlag som forelå. Det er heller ikke grunnlag for å fortsette etterforskningen av Furre på grunnlag av de opplysninger som er fremkommet som resultat av forespørslene. Saken henlegges for Berge Furre idet intet straffbart forhold anses bevist.»

Stortinget gjorde seg ferdig både med Furre-saken og Lund-kommisjonen i løpet av 1997. Etter at overvåkingsproblematikk hadde vært en av toppsakene i norsk politikk i flere tiår ble det plutselig helt stille. Nærmest uansett hva EOS-utvalget skrev ►

1 Thorbjørn Jaglands «Du skal eie det selv – memoarer fra et politisk liv» utgitt på Cappelen Damm i 2020

i sine meldinger, ble det nesten ikke oppmerksomhet rundt det. Dette forundret utvalgsmedlemmene. Det virket som om politikere og media nå trakk et lettelsens sukk. Luften var rensert gjennom Lund-kommisjonen, og en kontrollordning med utgangspunktet i parlamentet var på plass.

Overordnet påtalemyndighet

I EOS-kontrollloven som regulerer utvalget, står det at kontroll med overordnet påtalemyndighet ikke inngår i utvalgets mandat. Hva innebærer dette? Gjelder dette bare overordnet påtalemyndighet utøvd av statsadvokatembetet? Og hvor gikk grensen til den påtalemyndighet som ble utøvd av politiet og POT?

Utvalget undersøkte Furre-saken i flere måneder, og vi hadde en rekke brevvekslinger med POT om saken. Men først meget kort tid før utvalget kom med sin særskilte melding, ble det opplyst at overordnet påtalemyndighet hadde vært inne i bildet. I den såkalte Viksveen-saken² noen år senere opplevde også utvalget at det hadde vært vanskelig å skille klart hva som hadde vært PSTs og hva som hadde vært overordnet påtalemyndighets avgjørelser og disposisjoner i etterforskningen.

En effekt av dette kunne være at en eventuell kritikk fra EOS-utvalget rettet mot PST kunne bli avskåret ved i ettertid å henvise til at etterforskningen hadde vært avklart med overordnet påtalemyndighet.

I årsmeldingen for 2001 uttalte EOS-utvalget blant annet:

«Så lenge den formelle ledelse av etterforskningen ligger hos PST, antar utvalget at det i utgangspunktet bare kan være de beslutninger eller instruksjoner som formelt og notorisk er truffet av overordnet påtalemyndighet som faller utenfor kontrollområdet. Dette må etter utvalgets syn gjelde selv om det ellers skulle være normalt med mye uformell kommunikasjon mellom påtaleleddene i straffesaksbehandlingen.»

I et rundskriv til statsadvokatene i 2002 ga riksadvokaten tilslutning til EOS-utvalgets oppfatning, og skrev:

«Statsadvokatene må sørge for at deres beslutninger på etterforskningsstadiet formaliseres med tilstrekkelig notoritet slik at det ikke oppstår uklarhet om EOS-utvalgets kontrollområde.»

Denne uttalelsen bidro til klarere grensedragning til overordnet påtalemyndighet. Sammen med viktig endringsarbeid internt i PST ble det også innført klarere skiller mellom arbeidsregistreringer, forebyggende saker og etterforskningssaker.³

Utvalgets indre liv

Et særpreg ved den norske kontrollmodellen er at utvalget er forankret i Stortinget. Utvalget har en meget bred politisk sammensetning, inkludert medlemmer som har hatt en annen oppfatning enn stortingsflertallet om landets sikkerhetspolitiske tilknytning. De til dels store politiske forskjellene blant utvalgets medlemmer har vært en verdi i seg selv, men kom aldri til å bety noe særlig for utvalgets interne arbeid.

Det var ikke slik at enkeltmedlemmer la sine politiske oppfatninger til side med en gang man kom inn i de «hemmelige rom», men det viste seg å være fullt ut mulig å oppnå et tillitsfullt samarbeid i utvalget om hvordan man skulle svare på utvalgets mandat. Det hjalp nok også litt at de fleste utvalgsmedlemmer med politisk bakgrunn hadde sin politiske karriere bak seg, og ikke foran seg.

Det var liksom ikke en daglig kamp om formuleringer i en komiteinnstilling eller for flertall i en votering. Utvalget hadde en gang et møte i den tyske forbundsdagen der også en tysk etterretningssjef deltok. Han uttrykte sin store frustrasjon med en tysk kontrollmodell der ledende parlamentarikere deltok. Der var det ifølge ham ikke lang vei fra kontrollmøtene til detaljerte oppslag i media fra de samme møtene. Slik ble det aldri i Norge. Lekkasjer fra EOS-utvalget har aldri vært en problemstilling.

EOS-utvalget fikk et meget bredt mandat. Det var både krevende og faglig utfordrende. Utvalget måtte selvsagt ha et sekretariat. Utvalgets første sekretær – på deltid – var Erik Mo, tidligere direktør i Stortinget. I et notat til utvalget skrev han i 1996:

«På grunnlag av de erfaringer jeg har gjort, mener jeg at sekretariatet for fremtiden bør organiseres med en sekretær og en kontormedarbeider, begge i halvdags stilling. I tillegg bør man kunne disponere en assisterende sekretær i forbindelse med utvalgets møter.»

Slik kom det ikke til å gå – i alle fall ikke veldig lenge.

I 1997 fikk assisterende kontorsjef hos Sivilombudsmannen Hakon Huus-Hansen oppgaven som utvalgets sekretær på deltid. Denne ordningen varte frem til 2005 da han tiltrådte i fast stilling som sekretariatsleder. Oppbyggingen av en juridisk saksbehandlingskapasitet startet i 2002, og år for år ble kapasiteten gradvis utvidet. Nåværende sekretariatsleder Henrik Magnusson har vært det siden 2010. Det ble etter hvert etablert en teknologisk enhet i sekretariatet slik at utvalget bedre kunne følge med på den sterke teknologiske utviklingen i tjenestene.

I juni 2020 var det totalt 16 ansatte. Samme måned behandlet Stortinget forslaget til ny lov om Etterretningstjenesten. Loven innbar blant annet innføring av metoden tilrettelagt innhenting av grenseoverskridende kommunikasjon, hvilket vil innebære en betydelig økning i kontrolloppgavene for utvalget. Stortinget har gitt sin tilslutning til en ytterligere oppbygging av utvalgets kontrollkapasitet med fem stillinger til sekretariatet i 2021. Det vil være behov for enda flere i årene som kommer.

Åpenhet

EOS-utvalget arrangerte i 2012 for første gang et nordisk kontrollmøte og vi hadde besøk av medlemmer fra kontrollinstanser i Sverige og Danmark. Som en del av programmet var det satt opp orienteringer med både etterretningssjef og assisterende sjef i PST. Våre skandinaviske gjester var meget positivt overrasket over den åpenheten som de norske tjenestenes representanter viste, og de ga klart uttrykk for at tilsvarende orienteringer ville et nordisk kontrollmøte neppe få høre i sine respektive hjemland.

Denne episoden illustrerer en gradvis utvikling i Norge, og i de fleste demokratiske land. Flere har bidratt til mer, men selvsagt ikke til full åpenhet rundt de hemmelige tjenestene. Dette gjelder både EOS-utvalget som er blitt styrket, og ikke minst en kontinuerlig interesse fra media. Tjenestene selv har også bidratt, selv om det for enkelte tjenester er mitt bestemte inntrykk at det har gått litt opp og ned på dette området.

Sett under ett har de hemmelige tjenestene i løpet av de siste 25 årene fått mange, og viktige, nye hjemler. I Norge har disse hjemlene blitt vedtatt på basis av til dels intens offentlig debatt før beslutning i Stortinget. Ikke alle vesteuropeiske demokratier kan vise til det samme.

Og ved hver runde med nye hjemler, har Stortinget i stor grad sørget for en parallell styrking av kontrollapparatet.

-
- 2 Saken handlet om journalist Stein Viksveen som ble siktet av PST for å ha vært spion for DDR. Viksveen har selv nektet for å være spion, og saken ble til slutt henlagt på bevisets stilling.
  - 3 Arbeidsregistrering er behandling av opplysninger som anses nødvendige og relevante for PSTs oppgaveløsning, men som ikke kvalifiserer til forebyggende sak – en sak som blir opprettet for å undersøke om noen forbereder et straffbart forhold som PST skal forebygge. Etterforskningsaker er saker hvor det har skjedd et straffbart forhold.

Om tillit, innsyn og utvalgets forhold til Stortinget

Eldbjørg Løwer

Leder av EOS-utvalget fra 2011 til 2019

Hver gang jeg som leder av EOS-utvalget i 8 år gikk opp den brede trappen i Stortinget kjente jeg på alvoret og høytideligheten i situasjonen. Vi skulle enten levere en av våre meldinger til stortingspresidenten, eller være til stede i stortingssalen når meldingene våre skulle behandles i plenum.

Under stortingsdebattene hadde jeg alltid med meg noen fra sekretariatet og kanskje et medlem fra utvalget. Vi kjente det som om vi skulle opp til en viktig eksamen og bli testet på om vi hadde utført oppdraget vårt på en tilfredsstillende måte. Vi hadde på forhånd lest og diskutert merknadene fra Kontroll- og konstitusjonskomiteen. Derfor visste vi hva som ville bli de viktigste temaene i debatten i stortingssalen. Det samme hadde nok forsvarsministeren og justisministeren som de ansvarlige statsrådene for tjenestene. Når utvalgets forslag, kommentarer og eventuelle kritikk av tjenestene ble framført fra det norske demokratiets viktigste talerstol av landets folkevalgte, ble det skrevet inn i historieboken for alltid.

Debattene i salen og møtene med pressen etter at meldingen er levert, er blant av de få gangene allmenheten får et innblikk i utvalgets arbeid og bakgrunnen til en eventuell kritikk mot tjenestene. I et åpent og liberalt samfunn som det norske, er det en stor utfordring å skulle fortelle om utvalgets kontroll uten å kunne belyse alle sidene av sakene fullt ut. Utvalget må både skriftlig og muntlig veie sine ord slik at det ikke røper metoder eller sensitiv informasjon som skal og må være hemmelig.

EOS-tjenestene må jobbe uten offentlighetens og

medienes normale innsynsrett. Grunnen er selvfølgelig hensynet til rikets sikkerhet. Men i et demokratisk land som Norge hvor vi krever mest mulig åpenhet på alle områder, må også disse tjenestene «kikkes i korta». Utvalgets oppdrag er å være det demokratiske kontrollapparatet for «de hemmelige tjenestene». Dette var og er viktig. Og i økende grad er det utfordrende ettersom tjenestene får mer ressurser, samtidig som teknologien og metodene de kan bruke utvikles hele tiden.

Rolleforståelse

Det norske demokratiet bygger på tre fundamentale prinsipper: Stortinget er den lovgivende forsamlingen, Regjeringen utfører den daglige politikken og domstolene er den frie dømmende makten. I Norge er det Stortinget som kontrollerer Regjeringen og ikke omvendt. Arbeidet til Stortingets ulike kontrollorganer er derfor avgjørende for om forvaltningen har folkets tillit.

EOS-utvalgets forhold til politikerne på Stortinget, først og fremst til medlemmene i Kontroll- og konstitusjonskomiteen, må være ryddig, profesjonelt og skje etter EOS-kontrollovens bestemmelser.

Utvalgets hovedoppgave er først og fremst å se til at tjenestene ikke krenker enkeltpersoners rettigheter. Utvalget har kun én oppdragsgiver og det er Stortinget. De skal alltid få informasjon om de kritikkverdige funnene fra våre inspeksjoner først, og de skal få det på en formelt riktig måte. Utvalget skal ikke være et organ som gir kommentarer til mediene når de måtte ønske det.

I tillegg til å melde om kritikkverdige forhold i tjenestene, kan utvalget i sine meldinger formidle behov for endringer og peke på mangler i lovene som det finner i sin kontrollvirksomhet. Den viktigste av slike saker som vi ønsket at Stortinget skulle se på i min lederperiode, var rettsgrunnlaget for Etterretningstjenesten. Vi mente tiden var moden for at E-tjenesten måtte få en ny lov som var oppdatert og i tråd med den teknologiske, rettslige og faktiske utviklingen. Loven fra 1998 var såpass vag at det i flere saker ikke gav utvalget tilstrekkelig grunnlag for å utøve god kontroll. Vi fikk gehør for dette, og i 2020 vedtok Stortinget en ny lov om Etterretningstjenesten – en lov som forhåpentligvis gjør kontrolljobben lettere for dagens utvalg.

Utvikling og tillitsbygging

Holdninger og synspunkter skifter over tid og utvikler seg. Jeg vil belyse dette ved å nevne en sak hvor jeg selv har hatt ulike roller og posisjoner.

EOS-utvalget ble etablert i 1996 etter en historisk nasjonal oppvask om hvordan de hemmelige tjenestene i Norge ikke skal jobbe. Mange nordmenn hadde i lang tid blitt overvåket og registrert i Politiets overvåkningstjenestes (POT) systemer kun på grunn av sitt politiske ståsted. Det var et sterkt overgrep mot enkeltpersoner.

Da jeg ble forsvarsminister i 1999, ble også Etterretningstjenesten mitt ansvar. Det nyetablerte EOS-utvalgets arbeid var i startfasen. Det var mye skepsis og usikkerhet i embetsverket og hos noen politikere til «at vanlige folk», også de som tidligere var registrert i egen mappe hos POT, plutselig skulle kontrollere de samme tjenestene. Kunne dette gå bra? Ville det være mulig å beholde den mest sensitive informasjonen utenfor offentligheten?

Utvalget skulle i prinsippet ha tilgang til all informasjon de fire EOS-tjenestene «eide». Ved et tilfelle i 1999 ville utvalget ha innsyn i en sak som E-tjenesten nektet å gi dem tillatelse til å se. Saken ble bragt inn for Forsvarsdepartementet, og den kom på mitt bord. Dette var en ny problemstilling for alle rundt meg, og jeg var usikker. Jeg sluttet meg til embetsverkets mening som var i tråd med

E-tjenestens. Jeg måtte møte i Stortinget for å forsvare mitt syn. Utvalget fikk ikke medhold i Stortinget om sitt ønske om innsyn. Noen saker skulle fortsatt holdes unna utvalget når E-tjenesten mente de var for sensitive og berørte forholdet til andre land. Debatten i Stortinget endte med at det ble vedtatt en prosedyre for hvordan uenighet mellom utvalget og E-tjenesten skulle avklares i framtida. Derfor gjelder ikke den ellers uinnskrenkede innsynsretten i tjenestene på samme måte hos E-tjenesten når de definerer noe som «særlig sensitiv informasjon».

Ettersom årene har gått, har tjenestene og utvalget utviklet et mer avklart tillitsforhold til hverandre. Medlemmene i utvalget og de ansatte i sekretariatet har en svært høy bevissthet omkring de sikkerhetskrav som stilles til dem. Det har i løpet av disse 25 årene aldri skjedd lekkasjer fra utvalgets arbeid.

Innsynsretten bør bli fullstendig

Det har også blitt større forståelse i tjenestene for verdien av å bli kontrollert. De vet at deres legitimitet og omdømme styrkes gjennom arbeidet som EOS-utvalgets gjør. Det forutsetter at utvalget ærlig kan si at vi har ikke kontrollert alt, for det er umulig, men at vi har fått uhindret innsyn i alle saker, systemer og registre som brukes i tjenestene.

Slik jeg ser det er vedtaket i Stortinget fra 1999 et hinder for det. Jeg har personlig skiftet syn. Når utvalget på spørsmålet må si at «jo, vi har full innsynsrett, bortsett fra noen saker i E-tjenesten», kan det tolkes som om det er noe som skjules av tjenesten og at det er flere saker enn det i realiteten er.

Både EOS-utvalget og Solbakken-utvalget som evaluerte EOS-utvalget, har på 2010-tallet reist spørsmål om å endre på dette vedtaket, men Stortinget hadde ikke endret syn sist spørsmålet ble behandlet i 2017.

Den ideelle løsningen er etter min mening å gi full innsynsrett, uten unntak, og dermed full tillit til EOS-utvalget.

Gratulasjonshilsen fra etterretnings-tjenestene

Tom Rykken

Assisterende direktør i Etterretningstjenesten

Roger Berg

Assisterende sjef i Politiets sikkerhetstjeneste

På vegne av Etterretningstjenesten og Politiets sikkerhetstjeneste, landets nasjonale tjenester for henholdsvis utenlandsetterretning og innenlands-etterretning, ønsker vi å gratulere EOS-utvalget med dets første 25 år. Vi har begge hatt en nær relasjon til utvalget i hele denne perioden. Tjenestenes nyere historie kan ikke skrives uten å medta EOS-utvalgets rolle. Selv om det historisk har vært noen humper og hull i veien, har veien blitt utbedret og utbygget over tid. Det som begynte som en grusvei, er i dag en motorvei med høy standard. Utvalgets posisjon i tjenestene, i samfunnet og i den norske offentlighet er bunnsolid. Det er vår oppfatning at relasjonen mellom utvalget og tjenestene i høy grad preges av gjensidig tillit og respekt.

Uavhengig kontroll med de hemmelige tjenestene er i dag selvsagt. Slik har det ikke alltid vært. Situasjonen i tiårene før etableringen av EOS-utvalget bar preg av den kalde krigen med ideologiske fronter og ekstremt hemmelighold. Selv om etterretningskrigen i dag er like intens som før, var det en annen tid. Etter Sovjetunionens fall akselererte påstander om ulovligheter i tjenestene og samrøre med det politiske. Tjenestene hadde få muligheter til å imøtegå påstandene offentlig. Våre ansatte opplevde mistenkeliggjøringen som frustrerende. 1990-tallets påfølgende granskninger var nødvendige og krevende for tjenestene. Skaugekommissjonen¹ og Lundkommissjonen² la grunnlaget for dagens uavhengige kontrollordning forankret i Stortinget. Etter mye oppmerksomhet

og politisk debatt om de hemmelige tjenestene, fremsto det klart at det ikke var tilstrekkelig med et regjeringsoppnevnt kontrollutvalg. Parallelt ble tjenestene nedbygget og reorganisert med et endret fokus, og deres virksomhet ble lovregulert. Både kontrollordningen og lovreguleringen ga økt legitimitet og trygghet for våre ansatte.

Det skal ikke underslås at forholdet til EOS-utvalget i de første årene var preget av betydelig usikkerhet. EOS-kontroloven fra 1995 ga utvalget vidtgående beføyelser. Dette var noe helt nytt. I tjenestene gjorde det seg gjeldende noe tvil om utvalget var til å stole på. Engstelse for lekkasjer var en del av bildet. En var også skeptisk til om utvalget hadde tilstrekkelig forståelse for hva tjenestene er og gjør. Men jo mer tjenestene ble inspisert, jo bedre ble relasjonen. Tillit bygges over tid. Og EOS-utvalgets kontrollutøvelse innga både tillit og respekt i tjenestene, selv om vi ikke alltid delte utvalgets vurderinger.

Tidlig på 2000-tallet, etter Balkan-krigene, dreide fokuset på nytt. 11. september 2001 var et veiskille. Terrorisme ble en hovedprioritet. Behovet for samarbeid nasjonalt og internasjonalt økte. Grensesnitt og arbeidsdeling mellom de aktørrettede etterretningstjenestene, som blant annet avfødte samarbeidsinstruksen fra 2006, skapte nye kontrollbehov. Samtidig gikk den teknologiske utviklingen hurtig, og det skapte behov for nye metoder. I dette landskapet ble det utviklet en forståelse

av de rettslige rammene i grensesnittet mellom tjenestenes moderdepartementer, tjenestene selv og EOS-utvalget. Tjenestene så verdien av økt åpenhet om virksomheten. Vi så også verdien av å legge forholdene bedre til rette for EOS-utvalgets kontrollvirksomhet, noe som krevde store ressurser og analoge arbeidsoperasjoner. Tjenestene la til rette for at EOS-utvalget kunne operere på egenhånd i tjenestenes lukkede informasjonssystemer. Erfaringene har vært gode. Det er i alles interesse å legge forholdene til rette for mest mulig effektiv kontroll, og gjerne på utviklerstadiet av nye systemer.

Det siste tiåret har vært preget av et endret sikkerhetspolitisk landskap, med økt stormakt-rivalisering og nye grenseoverskridende trusler. Etterretning og påvirkning, særlig i det digitale rom, har skapt nye utfordringer. Nye verktøy er påkrevet, med tilhørende behov for rettslig regulering. Informasjonsmengdene øker. Kompleksiteten likeså. Teknologien driver frem maskinlæring/kunstig intelligens, stordatabehandling og automatisering. Dette er viktige problemstillinger både for tjenestene og for EOS-utvalget. EOS-utvalgets sekretariat har som en naturlig konsekvens blitt vesentlig styrket, også med teknologisk kompetanse. Samtidig er det etter vårt syn viktig å videreføre en viktig styrke med EOS-utvalget: At utvalget domineres av erfarne personer med ulike politiske ståsteder, som har bred kunnskap om norsk samfunnsliv og ofte erfaring med å treffe beslutninger etter vanskelige avveininger i viktige saker.

Selv om hemmelighold er sentralt i all etterretning, er det viktigere at vi er *tjenester* enn at vi er hemmelige. Det kan ikke oppnås uten demokratisk kontroll og innsyn. Tjenestene er helt avhengige av troverdighet og tillit hos beslutningstakere og folk flest. Det er også avgjørende at personer og virksomheter som mener at tjenestene har utsatt dem for urettmessig behandling, kan få prøvet sin sak for en uavhengig instans. Kontrollvirksomheten har bidratt til faktuelle avklaringer, hindret konspira-

sjonsteorier og gitt trygghet for at etterretning utøves innenfor de rammer som storting og regjering har trukket opp.

Det må nødvendigvis være en viss spenning mellom de som blir kontrollert og de som kontrollerer. Tjenestene består primært av mennesker. Og mennesker begår feil. Det er et sunnhetstegn at utvalget finner forhold å kritisere oss for. Det skjerper oss og gjør oss bedre. Det ville vært bekymringsfullt dersom vi aldri gjorde feil. Det er også verd å merke seg at all kontroll går ut på om vi har gjort for mye. Det er ingen kontrollinstans som prøver oss på om vi gjør for lite.

Fullstendig kontroll vil aldri oppnås. Den rette balansen må finnes gjennom kontinuerlig utvikling. I diskursen vil det sikkert oppstå ulike syn, som i spørsmålet om sikkerhetsgradert utveksling av informasjon mellom ulike lands kontrollorganer og spørsmålet om direktetilgang fra EOS-utvalgets lokaler til tjenestenes mest sensitive informasjonssystemer. Vi antar også det vil komme en diskusjon om hvorvidt utvalgets medlemmer bør bruke mer av sin tid på kontrolloppgavene. Det er både fordeler og ulemper ved dette. Fra tjenestenes side er det positive aspekter med mer kontroll og mer akkumulert kompetanse i utvalget. Samtidig bør det neppe stilles krav som ekskluderer viktig kompetanse i form av arbeids- og samfunnsaktive medlemmer.

E-tjenestens og PSTs viktigste oppgave er å avdekke og motvirke alvorlige trusler mot stats- og samfunnssikkerheten. Gjennom dette beskytter vi norsk selvstendighet, sikkerhet og viktige nasjonale interesser. Det inkluderer beskyttelse av rettssikkerhet, demokrati og grunnleggende menneskerettigheter. I dette perspektiv har tjenestene og EOS-utvalget sammenfallende oppdrag.

EOS-utvalget har ettertrykkelig demonstrert sin viktige funksjon i samfunnet gjennom 25 år. Vi gratulerer utvalget med jubileet, og ser frem til å utvikle relasjonen ytterligere i tiden som kommer.

1 Arne Skauge ledet EOS-kommisjonen som leverte NOU 1994:4 – Kontrollen med «de hemmelige tjenester»

2 Stortingets granskingskommisjon som ble nedsatt for å granske påstander om ulovlige overvåking av norske borgere – Dokument nr. 15 (1995-1996)

EOS-utvalgets virksomhet i et kritisk og sammenliknende perspektiv

Ingvild Bruce

Konstituert lagdommer. Leverte i desember 2020 doktoravhandling om forebyggende tvangsmidler i EOS-tjenestene. Hun var også sekretær for Evalueringsutvalget av EOS-utvalget.

EOS-utvalget skal klarlegge om sikkerhets- og etterretningstjenestene krenker enkeltmenneskers rettigheter, og forebygge at slike krenkelser finner sted. Den overordnede hensikten er å trygge befolkningens tillit til at tjenestene holder seg innenfor loven. Men lykkes utvalget med dette? Og har Norge funnet den optimale løsningen for kontroll med landets EOS-tjenester?

EOS-utvalgets måloppnåelse

EOS-utvalget ble opprettet fordi det over tid hadde bygget seg opp betydelig mistillit mot EOS-tjenestene.¹ Mistilliten skyldtes særlig påstander om at daværende Politiets overvåkingstjeneste (POT) drev ulovlig overvåking av enkeltpersoner, blant annet basert på politisk overbevisning. På dette tidspunktet ble POT og Forsvarets sikkerhetstjeneste kontrollert av et regjeringsoppnevnt kontrollutvalg. Opprettelsen av EOS-utvalget i 1996 innebar noe kvalitativt og konstitusjonelt nytt, ved at kontrollen ble forankret i Stortinget og utvidet til å omfatte Etterretningstjenesten. Hensikten med opprettelsen var å styrke de folkevalgtes mulighet til å føre kontroll med deler av forvaltningen som er unndratt offentlighetens innsyn.

Formålet med EOS-utvalgets kontroll er å klarlegge om og forebygge at enkeltmenneskers rettigheter krenkes, og å påse at tjenestene ikke utilbørlig skader samfunnets interesser og respekterer norsk lov. Kontrollen skal også iakttas hensynet til rikets sikkerhet og være til minst mulig ulempe for tjenestenes løpende virksomhet. I 2016 konkluderte et utvalg oppnevnt av Stortinget for å evaluere EOS-

utvalgets virksomhet (Evalueringsutvalget) med at kontrollen har fungert etter sin opprinnelige hensikt og er en viktig del av det samlede systemet for kontroll med EOS-tjenestene.² Evalueringsutvalgets undersøkelser viste at EOS-utvalgets kontroll har bidratt til å avdekke og forebygge krenkelser av individuelle rettigheter i alle EOS-tjenestene. Ifølge Evalueringsutvalget er det mye som tyder på at EOS-utvalgets kontroll i dag utgjør ryggraden i den norske kontrollen med EOS-tjenestene.³

EOS-utvalget i et internasjonalt perspektiv

Også internasjonalt er EOS-utvalgets kontroll anerkjent som god.⁴ Den europeiske kommisjonen for demokrati gjennom lovgiving (Veneziakommisjonen) har karakterisert utvalget som en hybridløsning mellom parlamentarisk kontroll og et ekspertorgan.⁵ Komiteer bestående av både politiske representanter og eksperter på sikkerhet og etterretning har forutsetninger for både å oppnå politisk legitimitet, utføre kunnskapsbasert kontroll og derigjennom sikre seg tillit i befolkningen.

Som stortingsoppnevnt kontrollorgan har EOS-utvalget en sterkere parlamentarisk tilknytning enn for eksempel de nederlandske og svenske kontrollorganene.⁶ Dette underbygger utvalgets uavhengighet. Ved at EOS-kontrollloven ikke tillater sittende stortingsrepresentanter å delta i utvalget, er EOS-utvalget beskyttet mot risikoen for at sittende parlamentarikere bruker kontrolloppgaven og informasjonen medlemmene besitter til å oppnå politisk gevinst eller at kontrollen nedprioriteres til fordel for andre mer politisk aktuelle oppgaver.

Andre styrker ved EOS-utvalget sammenliknet med andre lands kontrollorgan er det brede mandatet til å undersøke både krenkelser av individuelle rettigheter, skader på samfunnsmessige interesser og brudd på lov og annet regelverk. Plikten til også å hensynta rikets sikkerhet og tjenestenes løpende virksomhet skaper en balanse i mandatet som mangler i mange andre land.⁷

Forbedringspotensialet i det norske kontrollsystemet

Kontrollen med de norske sikkerhets- og etterretningstjenestene består av en rekke enkelt-elementer som til sammen utgjør et omfattende kontrollsystem. Kontrollsystemet omfatter rettslige prinsipper om legalitet og forholdsmessighet og det regelverket som følger av lov, forskrift og interne retningslinjer. Kontrollsystemet favner også den kulturen og kontrollen som gjelder internt i tjenestene, og den kontrollen som utføres av departementene og regjeringen, av EOS-utvalget og av Stortinget. Det samlede kontrollsystemets effektivitet avhenger av kvaliteten i hvert enkelt ledd.

Det kan spørres om EOS-utvalgets posisjon som rygggrad i det norske kontrollsystemet har ført til at departementet og regjeringen – bevisst eller ubevisst – har redusert sin kontroll med EOS-tjenestene.⁸ Ettersom EOS-utvalget er et stortings- eller enn regjeringsoppnevnt utvalg, er det ikke gitt at kontrollen bør erstatte regjeringens. Regjeringens kontroll er ledd i ivaretagelsen av ministerens konstitusjonelle og parlamentariske ansvar for EOS-tjenestenes virksomhet. Hensikten med EOS-utvalgets kontroll er derimot å styrke

de folkevalgtes mulighet til å føre kontroll med EOS-tjenestene og deres overordnede. Både enkeltindividene som rammes, tjenestene selv og ministrene er tjent med at feil fanges opp så tidlig som mulig. Dette tilsier at EOS-utvalgets kontroll som utgangspunkt burde supplere og legge til rette for, heller enn å erstatte regjeringens kontroll med EOS-tjenestene.

Det kan innvendes mot dette at det bør være en viss distanse mellom EOS-tjenestene og landets politiske ledelse, for å hindre at tjenestene brukes for å fremme politiske formål. Denne innvendingen tilsier imidlertid først og fremst at regjeringen bør være tilbakeholdne med å styre EOS-tjenestene. Den rammer i mindre grad regjeringens kontroll-funksjon. Selv om enhver kontroll også i noen grad vil virke styrende, vil eventuelt misbruk av kontroll-funksjonen være i kjernen av det EOS-utvalget er ment å fange opp. Dersom regjeringens kontroll av tjenestene hadde vært mer omfattende, og blant annet omfattet de mest rutinemessige oppgavene til EOS-utvalget, ville utvalget hatt bedre forutsetninger for å fylle funksjonen som supplement og tilrettelegger for den parlamentariske kontrollen. Det kunne også avhjulpet de kapasitetsproblemene EOS-utvalget har stått overfor i senere tid.⁹

Med vedtakelsen av ny lov om Etterretningstjenesten i 2020 går utviklingen imidlertid i motsatt retning. Der tillegges EOS-utvalget nye og omfattende oppgaver med å kontrollere Etterretningstjenestens system for såkalt tilrettelagt innhenting av grense-overskridende elektronisk kommunikasjon. ▶

- 1 For en kort fremstilling av bakgrunnen for opprettelsen av EOS-utvalget og videre henvisninger, se Dok. nr. 16 (2015–2016) Rapport til Stortinget fra Evalueringsutvalget for Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) side 45–46.
- 2 Dok. nr. 16 (2015–2016). Forfatteren var sekretær for utvalget.
- 3 Dok. nr. 16 (2015–2016) side 129.
- 4 Dok. nr. 16 (2015–2016) side 9.
- 5 Venezia-kommisjonens rapport om demokratisk kontroll av sikkerhetstjenester (2015) avsnitt 169.
- 6 Bruce, *Preventive Use of Surveillance Measures in the Protection of National Security* (2020) (phd-avhandling til vurdering), side 506.
- 7 Bruce (2020) side 505.
- 8 For en beskrivelse av departementenes begrensede kontroll med EOS-tjenestene i perioden forut for 2016, se Dok. nr. 16 (2015–2016) side 128–129. Det er begrenset med nyere kilder som kaster lys over denne kontrollen, og det tas derfor forbehold om at det kan ha skjedd endringer.
- 9 Dok. nr. 16 (2015–2016) kapittel 31.2 og EOS-utvalgets årsrapport 2019 side 13.

Dersom systemet implementeres,¹⁰ forutsetter det en vesentlig utvidelse av EOS-utvalgets sekretariat, som allerede har vokst kraftig i senere år. Ved ikke å følge forslaget om å opprette et eget tilsyn for å kontrollere bruken av tilrettelagt innhenting fortløpende, og heller legge ansvaret til EOS-utvalget,¹¹ befestet regjeringen EOS-utvalgets posisjon som rygggrad i det norske kontrollsystemet. Med dette vil utvalgets kapasitet presses og balansen mellom utvalget og sekretariatet forrykkes ytterligere. Ved å tillegge EOS-utvalget større ansvar for løpende kontroll av Etterretningstjenestens informasjonsinnhenting, rokker man også ved prinsippet om at utvalgets kontroll skal være etterfølgende, et prinsipp som følger av maktfordelingen mellom Stortinget og regjeringen. Når utvalget i større grad involveres i tjenestens løpende virksomhet oppstår det også risiko for mindre kritisk distanse i kontrollarbeidet.

Norske myndigheter bør snarest vurdere det samlede kontrollsystemet

Evalueringsutvalget uttalte i 2016 at utvidelse av kontrollen med EOS-tjenestene utover forslagene i evalueringsrapporten ville nødvendiggjøre en

revurdering av kontrollmodellen som helhet. Dette lå ikke innenfor Evalueringsutvalgets mandat, både fordi mandatet la utvalgsmodellen til grunn og fordi en slik revurdering måtte omfatte andre deler av det samlede kontrollsystemet, herunder EOS-tjenestenes internkontroll og regjeringens kontroll av tjenestene. I Kontroll- og konstitusjonskomiteens innstilling til Evalueringsutvalgets rapport opplyste komiteen at Stortinget ville komme tilbake til behovet for en gjennomgang av kontrollmodellen.¹²

Med utsettelsen av implementeringen av Etterretningstjenestens systemer for tilrettelagt innhenting og utvidelsen av EOS-utvalgets kontrolloppgaver har norske myndigheter fått en gyllen mulighet. Regjeringen og Stortinget bør nå sørge for den ovennevnte revurderingen av det samlede kontrollsystemet for sikkerhets- og etterretnings-tjenestene. Det bør skje før man vedtar irreversible endringer som øker misforholdet og undergraver det prinsipielle skillet mellom regjeringens kontroll og den parlamentarisk oppnevnte kontrollen med EOS-tjenestene ytterligere.

---

10 Etterretningstjenesteloven (2020) kapittel 7 og 8 om tilrettelagt innhenting er ikke satt i kraft, ettersom regjeringen vil forsikre seg om at reguleringen av tilrettelagt innhenting i loven er utformet i tråd med Norges folkerettslige forpliktelser slik disse er utdypet i nyere rettspraksis fra internasjonale domstoler.

11 Et slikt forslag ble fremmet av Lysne II-utvalget i rapporten *Digitalt Grenseforsvar* (2016). Forslaget ble avvist i Prop. 80 (2019–2020) kapittel 11.10.4.

12 Innst. 146 S (2016–2017) side 47.

Tillitsforvalteren

De som sier du må velge mellom trygghet og frihet er ofte ute etter å ta fra deg begge deler.

– Timothy Snyder.

Jette Christensen

Storingsrepresentant for Arbeiderpartiet

Et overordnet mål for styringen av Norge må være at alle mennesker skal være trygge og frie. Fordi du ikke kan være fri før du er trygg, har vi hemmelige tjenester. Tjenester som er der for å forvalte vår trygghet. For at det skal fungere, må det hvile en visshet om at arbeidet deres er til for oss. Både hos de som utfører det og for oss som gir dem oppdraget. Også tjenester som er avhengig av å kunne bruke virkemidler for å avdekke hemmeligheter må kontrolleres. **Fordi vi som samfunn må vite at virkemidlene blir brukt for oss og ikke mot oss.**

EOS-utvalget forvalter på mange måter vår tillit til de hemmelige tjenestene. Det er gjennom folkevalgt kontroll av tjenestene vi lærer å stole på dem. All overvåkning skal ha ett mål for øye; å ivareta vår felles trygghet. At den etterretningen som skjer foregår lovlig og er under demokratisk kontroll i Norge, er viktig for publikums tillit og trygghet – og for EOS-tjenestene selv. Årsmeldingene viser at EOS-utvalgets arbeid bidrar til dette. De sikrer at tjenestene strekker seg for å forvalte oppgaven de er gitt og at de får muligheten til å forbedre seg. For at tilliten skal være optimal må kontrollen også være det. Derfor er det så viktig at EOS-utvalget har muligheten til å utføre de kontrollene de ser nødvendig, at de har de ressursene de trenger, at de har de innsynsmulighetene de trenger og at de blir gitt muligheten til å utvikle seg i takt med EOS-tjenestene.

Årsmeldingene fra EOS-utvalget er Stortingets mulighet til å føre kontroll av tjenestene de selv har gitt mandat og tillit. Meldingene er ikke bare en oppramsing av tilsyn, kontroller eller antall møter. De forteller også noe om hvordan utvalget arbeider og hvordan de blir tatt imot av tjenestene selv. Det er mulig å følge utviklingen i enkeltområder gjennom årsmeldingene. Og de illustrerer selv at det har en reell nytteverdi at de legges frem på akkurat den måten de gjør. Når EOS-utvalget beskriver en svakhet, et negativt funn eller et mulig brudd på bruk av virkemidler, gir det Stortinget mulighet til å fatte vedtak eller debattere det på en måte som fører til endring.

EOS-utvalget leverer sine meldinger til Stortinget. Men nesten viktigere er det at utvalget leverer meldingene til oss alle, i den forstand at de blir lagt ut fritt på nett. Dette bidrar til å bygge forståelse om hva de hemmelige tjenestene gjør og hva de ikke gjør. Den som er bekymret for om tjenestene tar seg til rette kan lese at tjenestene selv legger til rette for kontroll. Dersom hjemler blir strukket er det mulig for alle å se at det blir sett. Det blir reagert. Det blir handlet.

Fravær av kontroll og kritikk er ikke lojalitet eller tillit. Det er ansvarsfraskrivelse. De som ser nytten av en hemmelig tjeneste må være de første til å sikre kontroll av den. ▶

Det er grunn til å være kritisk til hvordan de hemmelige tjenestene forvalter mandatet sitt. Hadde man ikke vært det, ville vi som samfunn ikke vært i stand til å ha slike tjenester. Det er ingen grunn til å tro at de som har sitt daglige arbeid innenfor tjenestene ønsker å bryte retningslinjer eller tråkke over grenser. Men det kan skje. Det har skjedd. Med det historiske bakteppet er det avgjørende for både tjenestene selv og oss som utformer mandatet at det blir ført en løpende kontroll. Hvordan kontrollen og resultatet av den blir formidlet er også viktig i denne sammenheng.

Hvis man er utrygg på om de hemmelige tjenestene går ut over sitt mandat har man et sted å gå. Årsmeldinger har det ikke i sin natur å være instrument for betryggelse eller spennende lesning. EOS-utvalget sine årsmeldinger er et unntak. I tillegg til å i seg selv være åpent tilgjengelig, er diskursen også åpen og tilgjengelig.

Hvis man er bekymret for at de hemmelige

tjenestene utilbørlig skader samfunnets interesser, kan man lese i EOS-utvalgets årsmelding at *«Ett av EOS-utvalgets kontrollformål er å påse at virksomheten ikke utilbørlig skader samfunnets interesser. Både i lys av EOS-kontrollovens formål og den historiske konteksten utvalget sprang ut av, ser vi det som en kjerneoppgave å klarlegge om EOS-tjenestene registrerer og overvåker borgernes politiske tilhørighet og virksomhet.»*

Et EOS-utvalg i seg selv er ingen garantist for at de hemmelige tjenestene ikke går ut over sitt mandat. Det er måten EOS-utvalget utfører kontrollen på, måten tjenestene selv legger til rette for kontroll og hvordan avvik blir fulgt opp i Stortinget som avgjør om vi som samfunn er i stand til å forvalte at vi har hemmelige tjenester. Det ansvaret tar EOS-utvalget på alvor. Blir et brudd ikke fulgt opp av Stortinget eller rettet i tjenesten selv, dukker det opp i neste melding. EOS-utvalget ser de som skal se det ingen andre ser. Det kan vi være trygge på. Tusen takk.

Utvalget våren 2021

Svein Grønnern – leder siden 2019, nestleder 1997-2019 og medlem siden 1996

Astri Aas-Hansen – nestleder siden 2019

Øyvind Vaksdal – medlem siden 2014

Eldfrid Øfsti Øvstedal – medlem siden 2016

Magnhild Meltveit Kleppa – medlem siden 2019

Erling Johannes Husabø – medlem siden 2019

Camilla Bakken Øvald – medlem siden 2019

Tidligere utvalgsledere og utvalgsmedlemmer

Eldbjørg Løwer – leder 2011-2019

Helga Hernes – leder 2006-2011 og medlem 1996

Leif Mevik – leder 1999-2006

Rikard Ølsvik – leder 1997-1999 og nestleder 1996-1997

Per N. Hagen – leder 1996-1997

Theo Koritzinsky – medlem 2007-2019

Håkon Haugli – medlem 2014-2019

Inger Marie Sunde – medlem 2014-2019

Trygve Harvold – medlem 2003-2016

Wenche Elizabeth Arntzen – medlem 2009-2014

Gunhild Øyangen – medlem 2006-2013

Hans Johan Røsjorde – medlem 2011-2013

Knut Hanselmann – medlem 2006-2011

Kjersti Graver – medlem 1998-2009

Stein Ørnhøi – medlem 1996-2007

Agnes Reiten – medlem 1998-2006

Mary Kvidal – medlem 2003-2006

Rolf Tamnes – medlem 2001-2003

Oddrun Pettersen – medlem 1996-2002

Elsa Eriksen – medlem 1996-2001

Aud Inger Aure – medlem 1996-1997

John G. Bernander – medlem 1996

**STORTINGETS
KONTROLLUTVALG**
FOR ETTERRETNINGS-, OVERVÅKINGS-
OG SIKKERHETSTJENESTE

1996
2021

Kontaktinformasjon

Telefon: +47 21 62 39 30

E-post: post@eos-utvalget.no

www.eos-utvalget.no